PENTRU UN MATERIAL DIDACTIC CU TEMĂ ORTOGRAFICĂ*

DE

G. BELDESCU

II

În această a doua parte vom vorbi despre : a) tipurile de material didactic raportate la o temă ortografică dificilă, întrebuinţarea liniuţei de unire şi b) caracterele pe care le poate căpăta un material didactic cu temă ortografică, privit în modalităţile de a-l alcătui.

§ 3. Am simţit necesară raportarea celor trei tipuri mari de material didactic la o temă ortografică dificilă şi de actualitate, *întrebuinţarea liniuţei de unire*. Semnul acesta este el însuşi legat de anumite capitole de fonetică (silabă, accent, diftongi, hiat etc.), de vocabular (derivaţie, compunere) ori de morfologie (pronume personale şi reflexive forme atone, formele *i* şi *s* ale verbului *a fi*, formele inversate ale verbelor etc.). Însă frecvenţa întrebuinţării lui în scris şi procentul mare de greşeli pe care îl provoacă la elevii noştri ne cer să-i acordăm o atenţie deosebită.

Materialul privitor la întrebuinţarea liniuţei de unire trebuie să fie bogat şi variat. Nu poate fi ignorat nici unul din cele trei tipuri mari descrise mai înainte.

Pentru că întrebuinţarea corectă a liniuţei de unire este direct legată de cunoaşterea structurii gramaticale a limbii, t a b l o u r i l e şi s c h e m e l e trebuie să explice din punct de vedere gramatical orice caz particular care cere semnul ortografic în discuţie. Sînt necesare următoarele tablouri sau scheme privitoare la întrebuinţarea liniuţei : cele patru situaţii mari care cer în scris liniuţa, reluarea a trei dintre acestea şi dezvoltarea lor la nivelul clasei în tablouri sau scheme aparte (se lasă în afară întrebuinţarea liniuţei între numere) şi anume : liniuţa la despărţirea cuvintelor în silabe, la scrierea unor cuvinte compuse şi apoi la cuvintele rostite

* Continuare la articolul cu acelaşi titlu publicat în „*Limba romînă*" martie-aprilie, 1957, an. VI, nr. 2.

BDD-A10370 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:54 UTC)

împreună. Propunem două tablouri care explică întrebuinţarea liniuţ de unire la cuvintele rostite împreună :

Liniuţa de unire la enclitice şi proclitice.

Liniuţa de unire leagă de regulă următoarele enclitice şi proclitice :

I. *Formele neaccentuate ale pronumelor personale şi reflexive* :

1. enclitice (legarea este necondiţionată) :

*Fericească-**l** scriitorii, toată lumea recunoască-**l*** (Scrisoarea III).

*O luptă-**te**-nvălită în pletele-**ţi** bogate* (Împărat şi proletar)

O, *arată-**mi-te** iară-n haina lungă de mătasă* (Scrisoarea IV).

2. proclitice (numai dacă fac silabă cu cuvîntul de sprijin) :

*Şi se tot duce... **S**-a tot dus* (Luceafărul).

*Şi inelul scump **i-l** scoate de pe degetul cel mic* (Călin).

*O zi **mi**-era de-ajuns* (Pe lîngă plopii fără soţ).

II. *Formele i şi s ale verbului „a fi"* :

1. Enclitice (necondiţionat) :

*Tolu-**i** vis şi armonie* (Somnoroase păsărele).

*Toate-**s** vechi şi nouă toate* (Glosă).

2. proclitice (fac totdeauna silabă) :

*Faţa — căci adevărul **i**-acelaşi la toţi dat* (Împărat şi proletar).

Ş-aşa de obosit! (Gramatica Acad. R.P.R., I. 260).

III. *Auxiliarele la anumite timpuri compuse, inversate* :

numai enclitice (legarea este necondiţionată) :

*Şapte ani de cînd plecat-**ai*** (Călin).

*Adormi-**vom**, troieni-**va***

*Teiul floarea-**i** peste noi* (Povestea codrului).

*Jelui-m-**aş** şi n-am cui*

Liniuţa de unire la contragerea vocalică negeneralizată

Liniuţa de unire marchează şi rezolvarea negeneralizată a hiatului dintre două cuvinte oarecare, rostite împreună :

1. Rezolvarea hiatului care apare între ultimul sunet al primului cuvînt şi începutul cuvîntului următor se face *prin contragere în diftong sau triftong* :

*Punc**lu-a**cela în mişcare* (Scrisoarea I).

*El este-**al** omenirii izvor de mîntuire* (Rugăciunea unui dac).

*Mulţi de-**o** zi pe-**o** lume mică* (Scrisoarea I).

*eu îţi zic : Bine-**ai** venit* (Scrisoarea III).

2. Hiatul e rezolvat prin *elidare* :

*Căci caii lor aleargă alătu**rea*** [**ă**]-*nspumaţi* (Strigoii).

*In coliba împistrită ea să nas**c*** [**ă**]-***un** pui de prinţ* (Călin).

Stelele [**ă**]-*n ceruri, stelele* [**ă**]-*n valuri* (Lăsă-ţi lumea...).

Ş [**ă**]-***auzi** mîndra glăsuire a pădurii de argint* (Călin).

N [**u**]-***avem** oşti, dară iubirea de moşie e un zid* (Scrisoarea III).

BDD-A10370 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:54 UTC)

Listele de fapte tipice pot fi încă şi mai variate. Liste de cuvinte izolate se alcătuiesc numai pentru despărţirea în silabe şi pentru cuvinte compuse. În ce priveşte situaţia cuvintelor rostite împreună, evident, nu putem alcătui decît liste din sintagme, propoziţii sau fraze izolate. Temele posibile pentru acestea din urmă sînt : proclitice legate între ele, proclitice legate de un cuvînt accentuat, proclitice care alcătuiesc monosilabice omomorfe, enclitice legate, formele inversate ale verbelor şi cuvinte accentuate legate între ele. Propunem o listă de sintagme izolate şi o listă de propoziţii şi fraze izolate :

Formele inversate ale verbelor

Perf. compus	Viitorul I.	Optativul prezent	
		cu infinitiv lung	cu infinitiv scurt
*plecat-**am***	*pleca-**voi***	*plecare-**aş***	*pleca-**ţi-ai***
*datu-i-s-**a***	*da-o-**vei***	*dare-**ai***	*da-vi-s-**ar***
*văzut-o-**ai***	*vedea-ne-**vom***	*vedere-**ai***	*vedea-m-**aş***
*fost-**aţi***	*fi-**va***	*fire-**ai***	*fi-**v ar***
etc.	etc.	etc.	etc.

liniuţa la monosilabicele omomorfe

Cu eliziune

c-am ***cam***

*Este drept **c-am** greşit, dar şi voi aţi **cam** exagerat.*

c-a ***ca***

*Spunea **c-a** mai făcut şi altă dată **ca** acum.*

c-ar ***car***

*Am auzit **c-ar** fi lucrînd la un **car**.*

m-ai ***mai***

***M-ai** criticat şi nu voi **mai** greşi.*

n-a ***na***

***Na**, că **n-a** fost cum ai fi vrut.*

n-oi ***noi***

***N-oi** putea să te conving, dar **noi** avem dreptate.*

n-or ***nor***

*Cum de **n-or** fi întîlnit în altă drum nici un **nor**?*

s-a ***sa***

*Ionel **s-a** dus la bunica **sa**.*

s-ar ***sar***

***S-ar** putea să **sar** cît tine.*

s-au ***sau***

***S-au** certat **sau** le-a fost a glumă?*

v-a ***va***

***V-a** ajutat şi vă **va** mai ajuta*

etc. etc.

BDD-A10370 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:54 UTC)

Însușirea întrebuințării corecte a liniuței de unire cere exerciții nenu mărate, întinse de-a lungul întregului gimnaziu. Formele variate de exer ciții vor reclama în primul rînd t e x t e multe și variate. Ne vor trebu nu numai texte privind întrebuințarea liniuței de unire în general, ci text cu temă limitată, restrînsă pînă la indicațiile temelor posibile pentru lis tele de fapte tipice, enunțate mai sus. În cuprinsul lucrării am propu și un asemenea text. În situația de față nu folosim însă texte cu omisi uni sau texte cu forme de modificat.

★

§ 4. În partea aceasta analizăm caracterele pe care le poate căpăta un material didactic cu temă ortografică privit în modalitățile de a- alcătui.

În general, materialul didactic pentru ortografie afirmă regula și subliniază fie prin organizare sistematică și artificii grafice (grupare sinte tică, analiză structurală, izolare a formelor ilustrative, variație în carac tere și culori etc.), fie prin acumularea unor fapte ortografice privitoare la o normă oarecare. Unui asemenea material îi spunem *pozitiv*. În lucrarea aceasta am conceput materialul didactic numai sub acest aspect, pe care- considerăm singurul îngăduit.

S-a mai întrebuințat însă cîndva și poate se mai întrebuințează prin unele părți un material căruia i-am spune *negativ*; de exemplu, o anumită regulă ortografică este contrazisă în mod consecvent de textul pe care elevul trebuie să-l restituie conform celor învățate. Iată o mostră

Unde ar fi trebuit liniuța de unire?

Fătul meu, bun tovarăș ***ți ai***[1] *ales! De* ***tea*** *învățat cineva, bine* ***ți a*** *priit, iară* ***de ai făcuto*** *din capul tău, bun cap* ***a-i*** *avut. Mergi de acum tot înainte, că tu ești vrednic de împărat.* ***Nu m-ai ține minte sfatul ce ți dau***:... (I. Creangă, „Harap Alb").

Un asemenea material nu este indicat. El poate produce efecte inverse bunelor intenții.

§ 5. Natura unor fapte lingvistice la care se referă o normă ortografică sau scopul didactic imediat pot cere numai *enunțarea* sau *concretizarea* regulii sau formei ortografice recomandate. Caracter pur enunțiativ pot avea tablourile, schemele și listele de fapte ortografice; caracter pur concretizant au textele și pot avea încă listele. În privința tablourilor și schemelor trebuie să facem cîteva observații. Mai întîi, unele reguli ortografice nu se pot enunța la clasele de gimnaziu în forma în care apar în „Micul dicționar ortografic"; și aceasta pentru că multe amănunte ar fi inutile și imposibil de reținut (de ex. diftongii **ea** și **ia**), sau pentru că, dimpotrivă, anumite dezvoltări ale unor situații prea laconice în raport cu importanța lor didactică se impun (de ex. liniuța la cuvintele rostite împreună)[2]. A doua observație se referă la materialul de fapte care trebuie

[1] În textul pentru exercițiu cuvintele nu sînt subliniate.

[2] Așadar alcătuirea unui material didactic care enunță pur și simplu norma sau care (mai ales) o și explică și motivează poate avea aspect creator chiar în direcția conținutului propriu-zis nu numai în sensul formulării accesibile sau al organizării sugestive și expresive a unor reguli gata confecționate.

BDD-A10370 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:54 UTC)

să însoțească orice enunțare. O normă ortografică nu creează deprinderi practice decît dacă este asociată de un fapt tipic din limbă, care o ilustrează. Nu putem alcătui deci tablouri, scheme fără exemple care să concretizeze normele enunțate. Situația inversă este încă posibilă, iar, în unele împrejurări, chiar indicată : anumite recomandări ortografice privitoare la fonetică pot fi sugerate numai în liste de cuvinte izolate, printr-o anumită organizare a materialului de exemple (v. § 1 etc.). Lucrul este posibil chiar într-o schemă, unde regula, sugerată printr-un simbol, apare luminată de faptele din exemple (v. despărțirea cuvintelor în silabe, § 9).

Propunem o listă în care regulile, fără să fie enunțate în mod expres, sînt sugerate de faptele care le concretizează :

Consoanele

B	**H**	**J**	**CV, CU, CH**
*fe***b***ruarie*	*ar***h***eolog*	*abata***j**	*a***cv***ariu*
*septem***b***rie*	*ar***h***itect*	*avanta***j**	***cv****artet*
*octom***b***rie*	*psi***h***olog*	*fora***j**	*a***cu***arelă*
*noiem***b***rie*	*te***h***nic*	*instructa***j**	*e***cu***ație*
*decem***b***rie*	***h****idrogen*	*pava***j**	*e***cu***ator*
C	***h****ipodrom*	*persona***j**	***ch****intal*
c*ilindru*	***h****exametru*	**S**	**Z**
c*ifră*	***h****otel*	*pleona***s***m*	***z****gomot*
c*iment*	***h****ibrid*	*pri***s***ma*	***z****bor*
c*ivil*	*umor*	*marxi***s***m*	*de****z****-bate...*
*vi***c***iu*	*ipote****z****a*	*comuni***s***m*	*răs****z****-bate..*
*obi***ș***nuit*	*ipocrit*	*soci***a***li***s***m*	*i****z****-goni...*
*pa***ș***nic*	*coeziune*	*autobu***s**	*de****z****-metic*
*ve***ș***nic*	*coerent*	*chermeză*	*ba****z****in*
ch*irurg*	**G**	*sesiu***n***e*	*vite****z****ă*
*or****ch****estră*	*cortegiu*		*filo****z****of*
ch*irilic*	*omagiu*		*pa****z****nic*
	solfegiu		

În alte împrejurări listele nu pot și indica sau sugera, prin simpla prezență a faptelor înscrise în ele, regula pe care faptele o ilustrează ; enunțarea explicită ar apărea necesară dacă le-am folosi în etapa de predare. De aceea asemenea liste constituie material aplicativ și conțin de obicei fapte care concretizează reguli privitoare la morfologie sau la întrebuințarea liniuței de unire în situația cuvintelor rostite împreună, după cum reiese din primul tablou de la pag. 52.

Pentru tablouri sau scheme caracterul pur enunțiativ al materialului poate fi uneori insuficient ; sînt adică situații, determinate de natura lingvistică a faptelor la care se referă unele norme ortografice, cînd motivarea regulii trebuie să fie parte integrantă din enuntarea ei (v. § 6). A

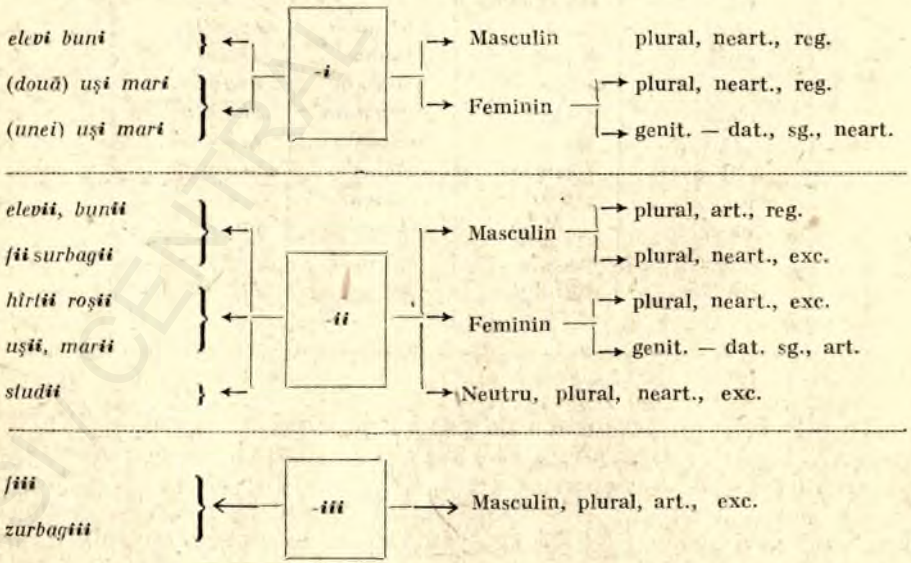
BDD-A10370 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:54 UTC)

-i, -ii, -iii la substantive şi adjective

-i	*-ii*	*-iii*
(doi) *fraţi buni*	*fraţii* (*lăi*)	*fiii* (*noştri*)
(*nişte*) *codri mari*	*codrii* (*Vlăsiei*)	*copiii* (*săi*)
(*acestei*) *păci*	(*trei*) *fii*	*cazangiii* (*fabricii*)
(*unei*) *grifi*	(*doi*) *copii*	*sacagiii* (*uliţei*)
(*două*) *reguli*	*marii* (*oameni*)	*zurbagiii* (*elevi*)
(*multe*) *sarcini*	*bunii* (*părinţi*)	*cafeniii* (*ochi*)
etc.	(*ochi*) *cafenii*	*propriii* (*mei bani*)
	fii zurbagii	etc.
	studii (*înalte*)	
	(*anul*) *păcii*	
	(*enunţul*) *regulii*	
	istorii vii	
	etc.	

motiva înseamnă a indica temeiul gramatical al formei recomandate. A
caracter *explicativ-motivant* tablourile şi schemele referitoare la morfolog
în primul rînd. Propunem o schemă explicativă :

Scrierea cu -i, -ii, -iii la substantive şi adjective

§ 6. După metoda folosită în prezentarea normelor ortografice materialul didactic poate avea caracter inductiv sau deductiv. Este *inducti* materi emple. Materialu

BDD-A10370 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:54 UTC)

inductiv poate fi e x p l i c i t cînd, în economia construcției materialului există și exemple și enunțare a regulilor, exemplele precedînd enunțarea. Materialul inductiv poate fi apoi i m p l i c i t cînd enunțarea, datorită naturii regulii ortografice și modului de prezentare a faptelor, devine inutilă : regula se subînțelege din simpla grupare sau analiză a exemplelor.

Pot avea caracter inductiv — explicit și implicit — tablourile și schemele. Am propus în altă parte atît material explicit, cît și material implicit (v. § 1, 2 etc. și § 2,4 etc.). Listele de fapte ortografice au caracter inductiv (și numai implicit atunci cînd urmărim ca prin faptele grupate să enunțăm o regulă ori să o consolidăm, nu să o aplicăm ; adică nu putem vorbi de un caracter inductiv atunci cînd listele nu pot — prin natura gramaticală a faptelor la care se referă — să și formuleze regula pe care faptele înscrise o concretizează (v. § 5). Liste cu material inductiv (implicit) au fost propuse în alte părți (v. § 1, 2, 5 etc.).

Este *deductiv* materialul care formulează întîi regula, apoi o ilustrează cu exemple. Formularea poate fi expozitivă sau numai simbolizată prin semne convenționale. Materialul deductiv este e x p l i c i t prin natura lui. Pot avea caracter deductiv tablourile și schemele. Iată o schemă deductivă :

Genitiv-dativul feminin singular articulat la substantive și adjective

Regula :

Genitiv-dativ singular nearticulat (sau nominativ plural nearticulat) :

—(***l***)**e** (*unei, două*) ***case, stele, albe***

-*i* (*unei, două*) ***uși, mari***

Genitiv-dativ singular articulat :

—(***l***)**e** + ***i*** = (***l***)***ei*** ***casei, stelei, albei***

—***i*** + ***i*** = ***ii*** ***ușii, marii***

Excepția :

Nominativ singular nearticulat (forma inițială) :

—***ie*** (*în hiat*) ***istorie, roșie***

Genitiv-dativ singular articulat :

—***ie*** + ***i*** = ***iei*** ***istoriei, roșiei***

Nu se poate vorbi de un caracter inductiv sau deductiv al textelor, pentru că aici ne-am referit în privința caracterelor enumerate numai la materialul care enunță regula, care realizează însușirea teoretică a regulii, și nu la materialul aplicativ.

BDD-A10370 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:54 UTC)